

daarbij volgens de 'kanttekeningen' van Maas vier criteria. Ten eerste de politieke relevantie: onderwerpen die aanleiding gaven tot 'het profileren van de politiek-ideologische overtuiging'. Ten tweede de structurele relevantie: thema's met aantoonbare, blijvende betekenis voor de samenleving. Ten derde de eigentijdse relevantie: datgene wat juist in de tijd zelf van belang werd geacht of kenmerkend was. Ten vierde de continuïteit in de parlementaire geschiedschrijving: in beginsel dienen thema's in een bepaalde periode aangevat te worden afgemaakt ook als het een volgend tijdvak aangaat (9). Kennelijk bepaalt daarbij het relatieve belang volgens deze vier criteria in globale zin de omvang van de bespreking van een bepaald onderwerp.

Op het eerste gezicht is het resultaat wat betreft die omvang afschrikwekkend: bijna 900 bladzijden alleen voor verkiezingen, formatie en het beleid van vier ministers lijkt wat veel van het goede. Bovendien zou men kunnen betogen dat het kabinetsbeleid wel erg sterk domineert, zodat meer dan van parlementaire geschiedenis sprake is van kabinetsgeschiedenis. Bij nader inzien is dat echter muggenzifterij. In de relatie tussen kabinet en parlement is het initiatief nu eenmaal zo sterk bij het kabinet komen te liggen dat inderdaad de kabinetsvoorstellen in hoge mate de agenda van het parlement bepalen. In deze band is weliswaar de aandacht voor het parlement als zodanig (onderlinge verhoudingen, werkwijze, invloed en betekenis en dergelijke) nogal gering. Maar een afzonderlijke bespreking daarvan is aangekondigd aan het einde van band C (16). Dat er wel degelijk aandacht voor is, blijkt in de slotbeschouwing van deze band A, waar sprake is van 'het vertrouwde beeld van een PvdA die regelmatig hoog inzet en weer terugkrabbelt; ARP, CHU en VVD die de overheid op afstand willen houden; de KVP die de neiging heeft een middenpositie in te nemen zonder de PvdA van zich te vervreemden en een CPN, die hevig tekeer gaat, maar geen poot aan de grond krijgt' (819).

Ook de grote omvang, die inderdaad velen zal doen aarzelen het boek ter hand te nemen om het te lezen, heeft een keerzijde, die bij nader inzien zwaarder weegt. Naar mijn oordeel belooft deze parlementaire geschiedenis op deze wijze aangepakt een standaard- en naslagwerk van zeer hoge kwaliteit te worden. Hoewel ik geen specialist ben op het gebied van de economische geschiedenis, ben ik ervan overtuigd dat hier op bekwame wijze de problemen waar kabinet en parlement voor stonden uit de doeken worden gedaan. Met grote systematiek worden de diverse thema's goed ingeleid, vervolgens nauwkeurig uiteengezet in hun onderdelen inclusief een zorgvuldige weergave van de parlementaire debatten om tenslotte met een heldere samenvatting te worden afgesloten. Voor niet specialisten is stevige concentratie vereist, maar wie deze opbrengt heeft een betrouwbare en goed te volgen gids in handen, hoe technisch-financieel of -administratief de tekst soms ook is.

Kortom, ik beschouw deze band als een bouwstuk van wat een monumentale parlementaire geschiedenis van Nederland zou kunnen worden. Als we 1986 inderdaad als het echte begin van het CPG beschouwen en aannemen dat in 1992 de delen over de kabinetten Beel en Drees-Van Schaik (1946-1951) zijn voltooid, rijst er echter nog wel een probleem. In de tijd raken wij zo steeds verder achterop, terwijl enig inlopen juist wenselijk zou zijn. Het is daarom te hopen dat de problemen (probleempjes?) waarin het CPG naar verluidt ten tijde van het schrijven van deze recensie zou zijn geraakt, snel weer worden opgelost en het werk met veel energie en menskracht kan worden voortgezet.

J. C. H. Blom

Dit proefschrift, verdedigd aan de Universiteit van Amsterdam (Faculteit der rechtsgeleerdheid), heeft mij (te) lang vanaf mijn bureau liggen aanstaren. De auteur had veel eerder recht op de recensie en hem kan ik alleen maar de werkdruk, waaronder deze universitaire docent gebukt gaat, aanbieden als excuus voor het zo laat vervullen van mijn plicht. Maar ik moet dan tevens bekennen dat ik, toen mij de studie in 1990 ter bespreking werd toegestuurd, niet onmiddellijk in de ban van het gebodene kwam en zo gebeurde het dat ik het boek liet liggen ten gunste van andere 'dringende' werkzaamheden.

De auteur, op het moment van de promotie als jurist werkzaam op een van de ministeries, heeft in feite een vervolg geschreven op de in 1961 verschenen dissertatie van W. A. van den Berg over een aantal facetten van de formele en feitelijke positie van de staatssecretaris. In dit opzicht heeft hij zich verdienstelijk gemaakt, want door de ingrijpende ontwikkelingen na 1961 bestond er wel behoefte aan zo'n vervolgstudie. De staatssecretaris groeide juist nadien uit tot een andere staatsrechtelijke figuur dan de grondwetgever van 1948 bij de invoering van het instituut voor ogen had staan. Om inzicht te verschaffen in de positie en het feitelijk functioneren van de staatssecretaris vanaf 1948 heeft Groeneveld alle kwesties beschreven die in de praktijk rond dit recente ambt zijn gerezen. Dat feitelijk functioneren wordt evenwel beschouwd vanuit een strikt staatsrechtelijke invalshoek. Het gaat de auteur erom te laten zien welke staatsrechtelijke regels (geschreven en ongeschreven) in de loop der jaren zijn toegevoegd aan het oorspronkelijke (grond)wettelijk kader.

Al tegen het einde van de negentiende eeuw kwam, naarmate de staatstaak zich uitbreidde, de vraag op, hoe men de ministeriële taakuitoefening kon verlichten. De grondwet van 1887 bood de minister de mogelijkheid om zich in de Staten-Generaal te laten bijstaan door een commissaris. De grondwet van 1922 voegde daar nog de ambtenaar aan toe. Maar doordat deze functionarissen de minister niet konden vervangen, was van een daadwerkelijke verlichting geen sprake. Van de beide mogelijkheden is dan ook spaarzaam gebruik gemaakt. Bij de grondwetsherziening van 1938 is vanuit de Tweede Kamer gepoogd een meer structurele voorziening te treffen in de vorm van de onder de minister werkende staatssecretaris met een eigen beleidstaak op een concreet onderdeel van het departementale arbeidsterrein. De overheersende mening was toen echter dat invoering van het staatssecretariaat, nog afgezien van allerlei staatsrechtelijke moeilijkheden, slechts de departementale budgetten zou opdrijven. Tien jaar later werd de tijd wel rijp geacht. Als voornaamste motief gold toen dat het aanstellen van staatssecretarissen het enige doelmatige middel was om vermeerdering van het aantal departementen en ministers tegen te gaan of zelfs, door samenvoeging van departementen, te kunnen komen tot een vermindering daarvan.

In de eerste jaren na 1948 was voorzichtigheid troef. Men beseftte heel wel dat er zich in het verkeer tussen de staatssecretaris en de minister, de ministerraad en de Staten-Generaal nog heel wat juridische voetklemmen zouden openbaren, die slechts door praktische ervaring op te doen omzeild konden worden. Bovendien ging men ervan uit dat lang niet alle departementen in aanmerking kwamen voor een staatssecretaris en betwijfelde men of er wel voldoende geschikte kandidaten beschikbaar zouden zijn, want niet-politieke vakbekwaamheid zou eerste vereiste moeten zijn. De terughoudendheid bij de aanstelling van staatssecretarissen verdween in de jaren zestig, toen de staatstaak explosief groeide. De behoefte aan ministeriële taakverlichting steeg snel en daarmee nam het politieke gewicht van de staatssecretaris vanzelf toe. Het staatssecretariaat ging onderdeel uitmaken van het politieke evenwicht, waarop een kabinet berust. Ontleende de staatssecretaris zijn legitimatie aanvankelijk aan zijn minister, bij wie het initiatief tot instelling van een staatssecretariaat lag, vanaf de jaren zestig vloede die legitimatie steeds sterker voort uit de kabinetsformatie, waarbij het staatssecretariaat een integrerend

onderdeel ging uitmaken van het politieke spel van loven en bieden. Zo verdubbelde het aantal staatssecretariaten na 1970 snel ten opzichte van de begintijd, toen men nog met zeven volstond, en werd de politieke kleur van de kandidaten een belangrijk, zo niet het belangrijkste criterium.

De greep die de politiek heeft gekregen op het staatssecretariaat, is de meest in het oog springende uitkomst van de twintigjarige ontwikkeling, die Groeneveld in kaart heeft gebracht. Voor de schets heeft hij 475 bladzijden tekst en 100 bladzijden noten nodig gehad. Men kan dus spreken van een volumineuze studie. Het overgrote deel van de tekst wordt in beslag genomen door een beschrijving per kabinetsperiode van de benoeming van de staatssecretarissen, hun taakstellingen en die gebeurtenissen die een licht werpen op hun formele, staatsrechtelijke positie, dit alles op basis van vooral de notulen van de ministerraad en de *Handelingen*. In dit deel, dat 400 bladzijden omvat, heeft Groeneveld eigenlijk niet meer gedaan dan de betreffende bronnen in de juiste chronologische volgorde te leggen en er vervolgens samenvattingen van te geven.

Als inventarisatie is het boek zeker nuttig. Maar omdat geen feit lijkt te zijn overgeslagen, zal de lezer, die hunkert naar analyse, snel doorbladeren naar het korte slotgedeelte waarin langs een aantal aspecten eindelijk de lange lijn is getrokken. Hij zal dan concluderen dat een thematische aanpak verhelderder zou hebben gewerkt. De auteur zou in dat geval met een korter verslag van zijn onderzoek hebben kunnen volstaan. Zo'n boek wordt graag gelezen en bestudeerd.

J. Bosmans

E. Witte, ed., *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*. *Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20 en 21 oktober 1988*, 1, *Le problème Bruxelles depuis Val Duchesse (1963)*. *Actes du colloque VUB-CRISP du 20 et 21 octobre 1988*, 1 (Taal en sociale integratie XI; Brussel: VUB Press, 1989, 503 blz., f85,-, Bf 1350,-, ISBN 90 70289 63 6).

Naar aanleiding van haar tienjarig bestaan organiseerde het 'Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden' in 1988 een colloquium over 'Het Probleem Brussel sinds Hertoginnedal'. Hertoginnedal staat voor het taaicompromis dat precies 25 jaar eerder, in 1963, gesloten werd tussen Nederlands- en Franssprekenden in België. Het was een belangrijke stap op de lange tocht van de beide gemeenschappen, op zoek naar een voldoening schenkende vorm van samenleving.

De schriftelijke neerslag van de uiteenzettingen in de sectie 'geschiedenis' van het colloquium zijn in deze elfde bundel van 'Taal en sociale integratie' opgenomen. In deze veertien bijdragen zijn duidelijk twee grote groepen te onderscheiden: enerzijds de vier artikelen die als het ware als de aanloop kunnen worden beschouwd en anderzijds de tien artikelen die de posities van de direct betrokken actoren weergeven.

De eerste groep vangt aan met het artikel van Luc Sieben, die naging hoe de taalwetten van 1914 en 1932 toegepast werden in het Brusselse lager onderwijs. Hij stelde vast dat er een spanning bleef bestaan tussen de wet en de dagelijkse praktijk. Langs Franstalige zijde hield men vast aan het principe van de vrijheid van de huisvader. De Vlamingen in Brussel gaven te graag toe aan de verfransingsdruk om een steun te zijn voor het principe 'moedertaal is onderwijstaal', dat de Nederlandstaligen hanteerden. Voor wat betreft de oorlogsperiode schetst Rudy Dierickx de werking van de eerste Commissie voor taaltoezicht in verband met het Brusselse onderwijs. De resultaten van deze commissie waren zeer pover: de bezetter had slechts oog voor de Vlaamse eisen voor zover deze de Duitse belangen dienden. De pogingen om de Nederlandstalige jeugd in Brussel in het Nederlandstalig onderwijs bijeen te brengen hadden nagenoeg geen resultaat.